

**Версаль Н. І.,**

*кандидат економічних наук,*

*доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту*

*Київського національного університету*

*імені Тараса Шевченка*

## **ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – TARGET**

Створення ефективної платіжної системи є запорукою успішного функціонування економіки. Так, на думку экс-голови Федеральної резервної системи США А. Грінспена, платіжна система країни має бути невід’ємною складовою фінансової інфраструктури ринкової економіки. Вона відіграє важливу роль, оскільки є сполучною ланкою між суб’єктами економічної діяльності, сприяє ефективній реалізації грошово-кредитної політики та інтеграційним процесам. Саме тому, з огляду на інтеграційні намагання України, актуальним є вивчення проблем функціонування платіжної системи ЄС.

Дослідження у сфері платіжних систем здійснюють провідні фахівці Національного банку України – В. Міщенко, І. Коваль, С. Компанієць та ін., які зосереджують увагу на функціонуванні вітчизняних платіжних систем, а також аналізують практику функціонування платіжних систем зарубіжних країн.

Метою цього дослідження є визначення сутності, структури та особливостей функціонування платіжної системи Європейського Союзу.

Створення ЄС відбувалося поступово і надзвичайно виважено, а тому не дивно, що в системі інтеграційних заходів особлива увага приділялася не тільки створенню спільних ринків, спільної валюти, але й побудові ефективної й надійної європейської платіжної системи на основі євро.

Власне кажучи, створення європейської платіжної системи розпочалося задовго до запровадження євро – у березні 1995 р., коли Рада Європейського валютного інституту (нині – Європейський центральний банк (ЄЦБ)) вирішила ввести в дію з 1 січня 1999 р. платіжну систему TARGET – Транс’європейську автоматизовану експрес-систему валових розрахунків у режимі реального часу (TARGET: Trans-European Automated Real-Time Gross settlement Express Transfer system).

Система TARGET мала вирішити такі питання<sup>1</sup>:

- забезпечити за будь-яких умов надійний, безпечний й ефективний механізм розрахунків винятково в євро за транскордонними платежами протягом одного робочого дня;
- обслуговувати потреби реалізації єдиної грошово-кредитної політики ЄЦБ з позицій регулювання ліквідності в зоні євро, безперервного здійснення розрахунків й усунення загрози системних ризиків.

---

<sup>1</sup> TARGET: Trans-European Automated Real-Time Gross settlement Express Transfer system. – Frankfurt am Main: Europäische Zentralbank, 1998. – 16 s.

З огляду на поставлені завдання конструкція операційної системи TARGET включає два головних компоненти<sup>2</sup>:

- 17 національних систем валових розрахунків у режимі реального часу країн ЄС (RTGS System – Real-Time Gross Settlement System): Бельгія – ELLIPS, Данія – KRONOS, Німеччина – RTGS plus, Греція – HERMES, Іспанія – SLBE, Франція – TBF, Ірландія – IRIS, Італія – NEW BIREL, Люксембург – LIPS-Gross, Нідерланди – TOP, Австрія – ARTIS, Польща – SORBNET euro, Португалія – SPGT, Фінляндія – VoF-RTGS, Швеція – ERIX, Великобританія – CHAPS euro;
- процесинговий (платіжний) механізм ЄЦБ (EPM – ECB Payment Mechanism).

Платіжний механізм ЄЦБ пов'язаний з 17 процесинговими платіжними механізмами країн ЄС, які об'єднані в систему комунікаційного зв'язку (Interlinking System). Національні RTGS та EPM у сукупності з національними процесинговими механізмами утворюють в остаточному підсумку об'єднану платформу для здійснення транскордонних платежів.

TARGET початково створювалася як децентралізована платіжна система з метою підтримання конкурентного середовища і уникнення монополії та додаткових переваг на міжбанківському ринку капіталів тієї країни, де вона буде розташована. Тому за винятком вкрай обмеженої кількості платежів, обумовлених власною діяльністю ЄЦБ, всі інші розрахунки через систему TARGET здійснюються національними платіжними системами на двосторонній основі між центральними банками країн – учасниць системи. Завданням ЄЦБ відтак є відслідковування та контроль розрахунків через систему TARGET, а також, що надзвичайно важливо, завершення платежів наприкінці робочого дня.

Перебуваючи в операційному зв'язку з TARGET, ЄЦБ взяв на себе зобов'язання підтримувати рахунки учасників системи через механізм внутрішньоденних кредитів (intraday credits).

Загальна комунікаційна система “Interlinking System”, через яку на основі двосторонніх рахунків пов'язані національні системи валових розрахунків, складається з телекомунікаційної мережі, підключеної в кожній країні до місцевого інтерфейсу (National Interlinking Component). За допомогою національних комунікаційних компонентів, які перетворюють національні стандарти платіжних доручень в єдиний стандарт “Interlinking System” та навпаки у їх взаємозв'язку з національними платіжними системами забезпечується здійснення транскордонних платежів<sup>3</sup>.

TARGET може обслуговувати велику кількість учасників, при цьому більшість кредитних інститутів мають змогу безпосередньо здійснювати платежі, оскільки не залежать від інших учасників.

<sup>2</sup>Die TARGET2-Welt – im Vergleich mit dem heutigen RTGSplus/TARGET-System. – Frankfurt am Main: Deutsche Bundesbank, 2005. – 6 s.

<sup>3</sup>TARGET: Trans-European Automated Real-Time Gross settlement Express Transfer system. – Frankfurt am Main: Europäische Zentralbank, 1998. – 16 s.

Система TARGET почала функціонувати 4 січня 1999 р. з 7:00 за середньоєвропейським часом (часом місцезнаходження Європейського центрального банку – Франкфурт на Майні (Німеччина)). Безпосередній доступ до системи одержали більше 5000 кредитних інститутів. З метою найбільш повного задоволення потреб клієнтів як на національних, так і на міжнародних фінансових ринках операційний час системи становить 11 годин кожного робочого дня (з 7:00 до 18:00 за середньоєвропейським часом) для міжбанківських платежів й 10 годин – для розрахунків між клієнтами банків (з 7:00 до 17:00).

Такий режим роботи надає змогу істотно скорочувати валютні розрахункові ризики, оскільки робочий день системи TARGET перекриває робочий день платіжної системи ФПС США Fedwire, а також перші операційні години роботи платіжної системи Банку Японії – BoJ-Net. Правила функціонування TARGET передбачають можливість продовження операційного часу роботи систем валових розрахунків національних центральних банків у разі, якщо для належного завершення робочого дня потрібно обробити особливо великий за обсягом платіж.

На додаток до встановлених єдиних операційних годин роботи TARGET Європейський центральний банк визначає щорічний календарний графік роботи системи з урахуванням свят і вихідних днів. Основним критерієм такого аспекту гармонізації часових параметрів роботи національних платіжних систем у системі TARGET є вимога максимального скорочення універсальних свят і збігу в часі специфічних національних святкових (неробочих) днів у країнах – членах ЄС, оскільки істотні розбіжності в цьому плані можуть впливати на стан ліквідності й рівень процентних ставок на грошовому ринку євро. На початку діяльності система TARGET не працювала, крім суботи та неділі, у дні Різдва, Нового року, Великодня та деяких інших свят. У випадку розбіжностей свят національні центральні банки в країнах зі звичайним робочим графіком могли використовувати власні системи валових розрахунків для обмежених внутрішніх розрахункових операцій. Однак з січня 2002 р. діє синхронізований довгостроковий календарний графік операційних днів системи TARGET. До цього графіка на додаток до субот і неділей входять шість святкових неробочих днів (Новий рік, Різдво, Великдень (понеділок), 1 травня, 26 грудня, Велика п'ятниця), в які система TARGET, включаючи всі національні системи валових розрахунків країн ЄС, не працюватиме. Це зроблено для того, щоб виключити непевність фінансових ринків і банківського сектора. У неробочі для системи TARGET дні національні центральні банки не надають кредитним інститутам добові кредити й не приймають добові депозити, крім того, ці дні не є розрахунковими для валютних операцій у євро<sup>4</sup>.

Нарешті, ще однією обов'язковою умовою гармонізації параметрів роботи національних систем валових розрахунків є одночасність закриття операційного дня, оскільки в іншому разі існує ймовірність загострення

---

<sup>4</sup>TARGET: Trans-European Automated Real-Time Gross settlement Express Transfer system. – Frankfurt am Main: Europäische Zentralbank, 1998. – 16 s.

проблем проведення єдиної грошово-кредитної політики ЄЦБ і виникнення ризику ліквідності. Розбіжність часу закриття систем валових розрахунків може спричинити різкі коливання рівня процентних ставок у різних країнах за кредитами для поповнення ліквідності й завершення розрахунків.

Як засвідчує практика, обсяг розрахункових операцій через будь-яку платіжну систему, включаючи TARGET, істотно зростає до кінця робочого дня. Тому експерти ЄЦБ дійшли висновку, що для попередження негативних впливів на розрахункові баланси наприкінці робочого дня всі національні операційні системи валових розрахунків мають припинити роботу одночасно.

Універсальний характер платіжної системи TARGET обумовлений тим, що вона доступна для всіх видів розрахунків у євро між усіма країнами ЄС, включаючи й ті, які не входять до зони євро й не беруть участь у проведенні єдиної грошово-кредитної політики.

Найважливіше значення система TARGET має для ЄЦБ і національних центральних банків країн зони євро, що беруть участь у проведенні єдиної кредитної політики. Досвід функціонування системи підтверджує її адекватність проведенню єдиної грошово-кредитної політики, оскільки вчасно й у повному обсязі забезпечує національні системи валових розрахунків внутрішньоденною ліквідністю й надає можливість ефективно управляти системними ризиками.

Як правило, платежі, незалежно від їхнього обсягу, здійснюються в лічені хвилини або навіть секунди після дебетування рахунку центробанку банку платника на користь центробанку банку одержувача.

Вартість обслуговування в TARGET невисока, тим більше, що на сьогодні для учасників немає вступних та періодичних внесків. Європейські центральні банки домовилися, що плата стягуватиметься лише за кількістю здійснюваних платежів виключно з національного центрального банку, який дебетує рахунок і не залежить від місця призначення платежу та його суми. Плата за користування послугами TARGET охоплює витрати на управління та здійснення транзакцій, за винятком витрат на зв'язок між клієнтом та банком. Крім того, плата підвищується в тому разі, якщо повідомлення про здійснення платежу було подане не в електронній формі. Ціна користування послугами TARGET є такою: 1,75 євро за перші 100 платежів на місяць, 1 євро — за наступні 900 платежів на місяць, 0,8 євро за кожний наступний платіж при перевищенні 1000 платежів на місяць<sup>5</sup>.

Потужність платіжної системи TARGET можна охарактеризувати за показниками кількості здійснюваних платежів та їх обсягів, про що свідчать дані табл. 1, 2.

Аналізуючи дані табл. 1, можна відзначити, що за 7 років існування платіжної системи TARGET кількість платежів збільшилася у 1,8 раза — з 42 257 784 до 76 150 608, а це свідчить про досить непогані темпи розвитку, відповідно транскордонні платежі — у 2,4 раза, а внутрішні платежі —

---

<sup>5</sup>TARGET: Trans-European Automated Real-Time Gross settlement Express Transfer system. — Frankfurt am Main: Europäische Zentralbank, 1998. — 16 s.

Таблиця 1

## Кількість транзакцій платіжної системи TARGET

Показники	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Всі платежі в системі TARGET</i>							
за рік	42 257 784	47 980 032	53 663 484	64 518 996	66 608 004	69 213 492	76 150 608
в середньому за місяць	3 521 482	3 998 336	4 471 957	5 376 583	5 550 667	5 767 791	6 345 884
в середньому за день	163 157	188 157	211 274	253 016	261 208	267 234	296 306
<i>Транскордонні платежі в системі TARGET</i>							
за рік	7 453 332	10 168 920	11 499 384	13 733 688	15 253 080	16 845 372	17 683 116
в середньому за місяць	621 111	847 410	958 282	1 144 474	1 271 090	1 403 781	1 473 593
в середньому за день	28 777	39 878	45 273	53 858	59 816	65 040	68 806
<i>Внутрішні платежі в системі TARGET</i>							
за рік	34 804 452	37 811 112	42 164 100	50 785 308	51 354 924	52 368 120	58 467 492
в середньому за місяць	2 900 371	3 150 926	3 513 675	4 232 109	4 279 577	4 364 010	4 872 291
в середньому за день	134 380	148 279	166 001	199 158	201 392	202 194	227 500

Розраховано за даними Європейського центрального банку.

Таблиця 2

## Обсяги транзакцій платіжної системи TARGET, млрд євро

Показники	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Всі платежі в системі TARGET</i>							
за рік	239 472	263 291	329 992	395 638	420 744	443 988	488 904
в середньому за місяць	19 956	21 941	27 499	32 970	35 062	36 999	40 742
в середньому за день	925	1033	1299	1552	1650	1714	1902
<i>Транскордонні платежі в системі TARGET</i>							
за рік	93 236	110 038	128 603	123 722	136 884	146 136	164 808
в середньому за місяць	7770	9170	10 717	10 310	11 407	12 178	13 734
в середньому за день	360	432	506	485	537	564	641
<i>Внутрішні платежі в системі TARGET</i>							
за рік	146 236	153 253	201 389	271 916	283 860	297 852	324 096
в середньому за місяць	12 186	12 771	16 782	22 660	23 655	24 821	27 008
в середньому за день	565	601	793	1067	1113	1150	1261

Розраховано за даними Європейського центрального банку.

у 1,7 раза. Станом на червень 2006 р. кількість середньоденних платежів в системі TARGET становила 329 840, за місяць – 7 256 481<sup>6</sup>. Тобто спостерігається стійка динаміка до зростання кількості платежів в системі TARGET, особливо транскордонних платежів. Цей показник також свідчить про посилення інтеграції економік країн ЄС, адже зростання кількості розрахунків між країнами можливе у разі, якщо економічні суб'єкти налагоджують виробничі чи торговельні зв'язки.

Отже, можемо відзначити, що наявні тенденції в кількісних показниках платіжної системи TARGET чітко простежуються й у показниках обсягів. Так, обсяги платежів в цілому в платіжній системі за 7 років зросли в 2 рази, відповідно транскордонні платежі – у 2 рази, а внутрішні – у 2,2 раза. На червень 2006 р. в середньому за день платіж становив 2160 млрд євро, за місяць – 47 527 млрд євро<sup>7</sup>.

Водночас, незважаючи на переваги системи TARGET, було виявлено й певні недоліки, які стосувалися її структури. Так, TARGET була побудована за принципом мінімальної гармонізації, який в довгостроковому періоді з огляду на витрати на надійність і стабільність, виявився неприйнятним. Відтак, Рада ЄЦБ 24 жовтня 2002 р. ухвалила важливе стратегічне рішення про вдосконалення платіжної системи і створення TARGET-2. Влітку 2003 р. центральні банки трьох країн: Німеччини, Італії, Франції (Deutsche Bundesbank, Banca d'Italia, Banque de France) висловили готовність розробити принципи і відповідну уніфіковану платформу для запровадження нової платіжної системи.

Нова платіжна система переслідує такі цілі TARGET-2:

- задоволення вимог кредитних інститутів в умовах зростання обсягів платежів;
- неперешкоджання розвитку конкуренції між країнами ЄС;
- збереження децентралізації в системі європейських центральних банків;
- підтримання високого рівня стандартизації;
- забезпечення надійності платіжної системи.

Відповідно TARGET-2 надасть нові можливості для регулювання ліквідності, прямої адресації платежів без розподілу на національний чи міжнародний рівні, здійснення платежів наперед, спрощення доступу до платіжної системи для малих та середніх інститутів, безпосередньої або опосередкованої участі в платіжній системі, гармонізації цін тощо.

Водночас платіжна система TARGET-2 передбачає застосування зовсім іншої цінової політики. Після тривалих дискусій 20 липня 2006 р. було затверджено систему ціноутворення, яка включає обов'язковий щомісячний збір, а також плату за кожну транзакцію. Крім того, учасники системи зможуть обирати між двома видами платежів: платежі типу А, які складатимуться з фіксованого місячного збору – 100 євро та 0,8 євро за кожну здійснену транзакцію; платежі типу В – фіксований місячний збір (1250 євро), однак

<sup>6</sup> Офіційний сайт Європейського центрального банку. – [www.ecb.int](http://www.ecb.int).

<sup>7</sup> Там само.

ціна за кожну трансакцію залежить від кількості здійснених трансакцій: перші 10 000 трансакцій – 0,6 євро за кожну трансакцію, наступні 15 000 – 0,5 євро, наступні 25 000 – 0,4 євро, наступні 50 000 – 0,2 євро, більше 100 000 – 0,125 євро<sup>8</sup>. Таким чином, платіжна система залишається надзвичайно привабливою з цінової точки зору для великих учасників.

Передбачається, що запуск платіжної системи TARGET-2 розпочнеться 19 листопада 2007 р. і проходитиме у три етапи плюс четвертий етап на випадок надзвичайної ситуації. Так, 19 листопада 2007 р. до нової платіжної системи мають перейти Німеччина, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Австрія, Словенія, Кіпр. 18 лютого 2008 р. відбудеться другий етап, коли до платіжної системи ввійдуть Бельгія, Франція, Фінляндія, Ірландія, Нідерланди, Португалія, Іспанія. Нарешті на третьому етапі – 19 травня 2008 р., до цієї системи перейдуть Данія, Естонія, ЄЦБ, Греція, Італія, Польща. Четвертий етап заплановано на 15 вересня 2008 р. для тих країн, які з надзвичайних причин не зможуть цього зробити вчасно<sup>9</sup>.

Таким чином, нами було розкрито сутність та структуру платіжної системи TARGET, з'ясовано її основні завдання та механізм функціонування. На основі здійсненого аналізу основних показників платіжної системи TARGET визначено, що вона досить активно розвивається і має стійку динаміку збільшення обсягів платежів, що свідчить про посилення інтеграції економік країн Європейського Союзу. Водночас з'ясовано, що сучасна платіжна система ЄС має недоліки, у зв'язку з чим з 19 вересня 2007 р. буде запроваджено платіжну систему TARGET-2, яка пропонує набагато ширші можливості для своїх учасників.

---

<sup>8</sup> Die TARGET2-Welt – im Vergleich mit dem heutigen RTGSplus/TARGET-System. – Frankfurt am Main: Deutsche Bundesbank, 2005. – 6 s.

<sup>9</sup> Ibid.